

УДК 37.02(477)

Ірина Андрощук, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики трудового і професійного навчання
Хмельницького національного університету

ЕСТЕТИЧНІ ПОЧУТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ПЕДАГОГА

У статті обґрунтовується зміст поняття професіоналізм, визначається місце і значення естетичних почуттів в педагогічному процесі, їх вплив на рівень професіоналізму майбутнього педагога.

Ключові слова: демократизація, естетичне виховання, професіоналізм педагога.

Постановка проблеми. Широка демократизація суспільних процесів докорінно змінила ціннісні критеріальні підходи до системи освіти. В умовах розбудови національної системи освіти особливого значення набуває проблема формування професіоналізму особистості та діяльності майбутнього педагога. Цей процес відбувається під впливом ряду об'єктивних (якість одержаного виховання, самовиховання і освіти на всьому педагогічному маршруті з дитинства у професію, соціально-економічні умови життя й діяльності, стан психолого-педагогічної науки) і суб'єктивних чинників (талант і здібності студента, його спрямованість, відповідальність, компетентність, майстерність чи умілість при розв'язанні психолого-педагогічних завдань). Закон України "Про освіту", цільова комплексна програма "Вчитель" та ін. поставили перед вищими педагогічними закладами освіти серйозні вимоги щодо професійної підготовки сучасного вчителя.

Процес професійної підготовки майбутніх викладачів, як правило, обмежується формуванням безпосередньо професійних навичок, що ж стосується особистісних, морально-естетичних якостей викладача, в тому числі його естетичних почуттів, то це враховується недостатньо. Тому на сьогодні є важливим визначення пріоритетних напрямів та виділення ефективних шляхів та засобів естетичного збагачення особистості майбутнього педагога, формування його естетичних почуттів, як умови його професійно-педагогічної готовності до майбутньої діяльності.

Аналіз основних досліджень. Проблема формування естетичних почуттів багатогранна. Древня китайська філософія, в межах якої формувалося естетичне знання, вважала моральні та естетичні почуття, зокрема почуття

прекрасного, піднесеного, опорою у формуванні духовного світу особистості. Античні мислителі (Аристотель, Платон) зробили спробу класифікувати естетичні почуття, і вже вони задавалися питаннями, які почуття можна вважати гідними людини, які – добрими, чи можна почуття виховувати [9].

Психологічні аспекти проблеми формування естетичних почуттів відображено у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, А. Леонтьєва, О. Лука, С. Рубінштейна, П. Симонова, Б. Теплова, П. Яковсона, Р. Арнхейма, У. Джемса, К. Ізарда, Я. Рейковського.

Особливостям формування естетичних почуттів присвячено ряд досліджень М. Кір'ян, Л. Овдійчук, І. Зязюна, Б. Лихачов, С. Нікітчина, Н. Овсянніков, Г. Падалка та ін.

"Почуття прекрасного, – писав В.Г. Белінський, – є важливою умовою людської гідності... Без нього, без цього почуття, не існує генія, не існує таланта, не існує розуму, залишається один вульгарний "здоровий глузд". Естетичне почуття – це основа добра, основа моральності" [7, 97]. Тому не можна стверджувати про педагогічну майстерність педагога, про його професіоналізм, якщо він не вміє впливати на почуття слухачів, доносити до них навчальний матеріал чуттєво, емоційно.

Заслуговує на увагу думка Б.М. Неменського про те, що "...чим більше розвинене естетичне почуття, тим швидше, гостріше і точніше реагує на наявність важливих для нього фактів і ситуацій. Розвинене естетичне почуття є вкрай цінним індикатором, барометром. Воно швидше, ніж наука відгукується на сукупне становище справ у реальному світі. Воно дозволяє "схопити" образ цілісної життєвої ситуації до того, як вона буде детально проаналізована жорстокою логікою мислення в поняттях і вірно прореагувати на неї" [1, 19].

Герберт Рід вважав, що естетичне виховання

– це виховання почуттів, на яких базується свідомість, а, відповідно, інтелект і все те, що відрізняє людину. І тільки тоді, коли ці почуття перебувають у звичній гармонії з оточуючим світом, формується особистість у всій повноті [2, 114].

Відомий педагог П. Каптерев вказував на важливу роль естетичних почуттів щодо естетичної мотивації особистості. Однак при цьому він зазначав, що “естетичне почуття саме по собі не має ніяких моральних елементів, воно складає окрему від моральності галузь, незалежно від неї, може з нею узгоджуватись, а може мати протиріччя ... Естетичне почуття, за самою своєю природою, за своєю сутністю – егоїстичне почуття ...” [4, 43]. Все це означає, що педагоги повинні повністю усвідомлювати наслідки формування естетичного почуття.

Проте, незважаючи на значну кількість праць, не знайшли належного розкриття такі питання:

- 1) про особливості формування естетичних почуттів педагога;
- 2) про вплив естетичних почуттів на рівень професіоналізму педагога.

Формулювання цілей статті. Враховуючи це, основними завданнями статті є висвітлення змісту поняття професіоналізм і значення естетичних почуттів в процесі формування професіоналізму педагога.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність у широкому розумінні є складовою частиною естетичної діяльності. Ця думка досить доказово представлена у працях І. Зязюна, Л. Печко, Г. Сагач та інших дослідників [3; 10]. Педагогічний процес входить до естетичної діяльності завдяки своїй спрямованості на естетичну взаємодію зі світом. Американський учений Д. Каган, порівнюючи освіту з мистецтвом, стверджував: “Якщо ми визначаємо педагогічний процес як засіб комунікації та як художню форму, то ми можемо розглядати урок, відповідно, як енергійну виставу, акт комунікації та твір мистецтва” [8].

Педагог-професіонал є носієм людської культури в її інтелектуально-естетичному вияві. Естетична культура особистості як продукт, витвір людського розуму нерозривно пов’язана з творчою естетичною діяльністю через спільний результат: формування естетичного відношення до світу, розвиток естетичних почуттів. Духовна, естетична насолода від процесу переживання своєї діяльності підіймає особистість над дійсністю, дозволяє сприймати навколишній світ з позицій мудрості, краси, людяності і спрямовувати свою творчу енергію на вищу мету – безкорисливий пошук краси, створення нових

цінностей культури. Це самовиявлення педагога здійснюється передусім щоденними діями з формування особистісного естетичного образу поведінки, цілеспрямованою роботою з розвитку естетичної культури, емоційного збагачення, пошуку краси, естетичних почуттів, вдосконалення свого духовного обличчя.

Професійне зростання педагога здійснюється в процесі естетичної діяльності. Діяльність вчителя є не тільки загальнопедагогічною. Вона належить до естетичної діяльності і їй властиві закономірності процесів художньої творчості, естетичні переживання. Як зазначав Л. Виготський, мистецтво є робота думки, але абсолютно особливого емоційного мислення. Тому такі властивості особистості, як її естетична спрямованість, почуття, естетичні знання й уміння, що складають індивідуальну культуру, естетичний досвід, повинні формуватися в творчій естетичній діяльності, яка є важливою складовою професіоналізму педагога.

Отже, професіоналізм педагога повинен мати естетичну спрямованість, що неможливо без розвитку його естетичних почуттів. Естетична культура, впливаючи на характер педагогічної діяльності, орієнтує педагогічний процес на естетичну взаємодію з навколишнім світом, дозволяє включити особистість у творчу естетичну діяльність.

Професіоналізм педагога розглядається як інтегральна характеристика педагога, яка передбачає володіння ним видами професійної діяльності і наявність у педагога професійно важливих якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань по навчанню і вихованню дітей і дорослих. Професіоналізм педагога включає в себе такі три сторони: ефективно з високою результативністю виконання видів педагогічної діяльності; повноцінне гуманістично орієнтоване педагогічне спілкування, яке спрямоване на забезпечення співробітництва з іншими учасниками педагогічного процесу (з учнями, з колегами, адміністрацією); зрілість особистості педагога [5].

Однак професіоналізм педагога передбачає також наявність професійно-педагогічної готовності, яка більшістю дослідників розглядається як інтегративна особистісна якість та істотна передумова ефективності діяльності після закінчення вищого навчального закладу. Професійно-педагогічна готовність допомагає молодому спеціалісту успішно виконувати свої обов’язки, правильно застосовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і знаходити

своєчасно оптимальні рішення в складних непередбачених педагогічних ситуаціях. Професійно-педагогічна готовність може виступати як професійно важлива якість особистості вчителя, яка є складним психологічним утворенням і має такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий і оцінний [6, 21]. Однак жоден з визначених компонентів не може бути сформованим на достатньому рівні без належної роботи з естетичного збагачення особистості майбутнього викладача, розвитку його естетичних почуттів.

На думку дослідників система професійно-педагогічної готовності майбутніх педагогів включає наступні види готовності:

1. Психологічну готовність;
2. Практичну готовність до виконання педагогічної діяльності;
3. Готовність до подальшого удосконалення себе як спеціаліста, фахівця.

Практична готовність майбутніх педагогів до виконання професійних функцій передбачає належний рівень сформованості комплексу вмінь та якостей, які забезпечують професійний рівень педагогічної діяльності. Тому зовнішнє функціонування професійно-педагогічної готовності студента до майбутньої діяльності, як системи залежить від рівня сформованості у нього практичної готовності. У свою чергу, навіть високий рівень цієї готовності повністю не забезпечує подальший розвиток професійно-педагогічної готовності як цілісної системи. Цю функцію виконує третій структурний компонент – готовність майбутнього педагога до самовдосконалення. Це також складна мікросистема, яка об'єднує психологічний і практично-технологічний компоненти. Вона передбачає роботу фахівця над собою на стадії самостійного професійного самовизначення і самовдосконалення, яке неможливе без бачення та розуміння краси, її осмислення та переживання. Тому виникає потреба у естетичному розвитку особистості, формуванні естетичних почуттів.

Професіоналізм неможливо розглядати окремо від вміння педагога подати навчальний матеріал цікаво, доступно, емоційно, тобто вчитель повинен виступати в ролі своєрідного актора, який повинен проникнути у чуттєвий світ студента, а це можна здійснити через естетичні почуття. Зокрема К. Ушинський вважав, що педагогіка є мистецтвом найбільшим, найскладнішим, найвищим, а кожне мистецтво потребує не лише знань, а й здібностей, нахилів, вміння впливати на аудиторію слухачів, на їх почуття, в першу чергу, щоб донести до них необхідне та важливе [11].

Тому не можна недооцінювати значення естетичних почуттів в процесі формування професійно-педагогічної готовності майбутнього педагога.

Грунтуючись на аналізі основних досліджень, естетичні почуття можна визначити, як почуття краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм. В естетичному почутті, зазначає дослідниця М. Кір'ян [5], концентрується не лише багатосторонній почуттєвий досвід людини. У ньому концентруються переживання цінностей людської культури, якими оволоділа особистість. Тому естетичне почуття необхідно розглядати як почуттєво-теоретичний зріз реальних цінностей об'єктивного світу і суб'єктивних ціннісних орієнтацій людини, які утворюють реальну культуру свідомості будь-якого індивіда.

Своєрідність естетично-почуттєвого життя особистості полягає в тому, що воно навіть в неусвідомлених проявах будується на ідеальних прагненнях і бажаннях людей, так як естетичне сприймання і емоції, переживання і почуття виникають на основі ідеальних уявлень про прекрасне. В.Г. Белінський в свій час наголошував на тому, що саме по собі почуття "ще не складає поезії. Потрібно, щоб почуття було народжено ідеєю і виражало ідею" [1, 66]. Тому важливо під час професійно-педагогічної підготовки майбутніх викладачів не лише зосереджувати їх увагу на красі, а й викликати в них відповідні естетичні переживання. Саме результати естетичного сприйняття через естетичні переживання і емоції виступають могутнім стимулятором творчості та закріплюються в естетичному почутті, яке і визначає весь процес творчості на неусвідомленому рівні. Так як естетичне почуття на відміну від естетичних переживань, емоцій, сформувавшись, закріплюється в спеціальному фізіологічному механізмі, воно займає в естетичній творчості особливе місце. Воно є однією з констант, яка забезпечує постійне налаштування особистості на естетичну творчість, без якої неможливо розглядати педагогічну діяльність як таку, що сприяє розвитку вихованців. Тому в процесі формування естетичне почуття удосконалюється не лише під впливом потоку естетичної інформації, а й прагнення у особистості задовольнити естетичну потребу. Остання органічно включає в себе здатність особистості до естетичного сприйняття, переживання, емоційно-почуттєвої чуйності, естетичне почуття, але не вичерпується ним.

На основі естетико-філософських і психологічних праць можна зробити висновок, що

формування естетичних почуттів – це процес розвитку й удосконалення естетичного сприймання оточуючої дійсності, тобто відображення у свідомості людини всіх його сторін форми і змісту, адекватного естетичного переживання – емоційної реакції – та виникнення духовної насолоди, яка проявляється в естетичному судженні, оцінці сприйнятого оточуючого середовища, бажанні спілкуватися з прекрасним.

Таким чином, естетичне почуття є стимулюючим мотивом до естетичної творчості в педагогічній діяльності майбутнього педагога, що є складовою його професіоналізму.

Естетичні почуття також тісно пов'язані з моральними почуттями. Вони вшляхетнюють особистість майбутнього педагога, надихають її високими прагненнями, утримують від негативних вчинків. Вищі рівні розвитку естетичного почуття виявляються в почуттях високого, піднесеного, трагічного, комічного, гумору [2]. Ці різновиди естетичних почуттів органічно пов'язані з моральними почуттями і є важливим засобом їх формування. Отже, естетичні почуття є істотними чинниками у формуванні морального обличчя майбутнього викладача.

Естетичне почуття – це форма емоційно-естетичного відношення людини до світу, її здатність переживати отримані естетичні враження. Слід зазначити, що стійкість і соціальна значимість естетичного почуття закріплюється в естетичній потребі, яка сформувалась, знаходить вихід в різних видах діяльності і відношенні людини до дійсності. На думку Л.Т. Левчука, естетичне почуття є найскладнішим видом духовного переживання, найблагороднішим із почуттів людини [8]. Естетичне почуття, як багатство людської чуттєвості і духовності, виникає і розвивається під впливом різноманітних форм практичної діяльності, в яких людина стверджує себе не тільки як істота, що потребує певних матеріальних умов для існування, а й як істота, що вільна і здатна творити поза такими потребами. Тобто сфера почуттів формується у людини як сфера не лише практичного, а й духовного зв'язку з навколишнім світом. При наявності естетичного почуття виникає естетична потреба. Саме за допомогою естетичного почуття можна спонукати перехід освіти в самоосвіту, учіння в самоучіння, виховання в самовиховання.

Естетичні почуття інтегрують, з одного боку, естетичні переживання (радість від спілкування, зустріч з красою, хвилювання від сприйняття піднесеного тощо), з іншого – виступають як

здатність людини переживати естетичне враження.

Естетичне почуття є тим духовним утворенням, яке визначає ступінь соціалізації індивіда, рівень піднесення його потреб до суто людських. Форми естетичного світосприймання, що панують у суспільстві, виступають по відношенню до окремого індивіда не у вигляді норм, які нав'язують певне ставлення людини до дійсності, – вони скоріше набувають значення моделей, на основі яких людина будує власну систему світосприймання. Від того, який комплекс соціокультурних факторів найбільше вплине на індивідуальний розвиток особи, залежить якість індивідуального естетичного почуття. Ступінь його розвитку також індивідуальний і значною мірою залежить від зусиль самої особи, її здатності оволодіти багатством естетичної культури. Ступінь розвиненості естетичного почуття є водночас і мірою соціалізації особистості [3]. Низький рівень його свідчить про низьку духовність людини, про нездатність її піднятися до справді суспільної форми будь-якого акту життєдіяльності. Бездуховність, нищість, грубий утилітаризм потреб і бажань особистості свідчать про нерозвиненість естетичного почуття.

Ступінь розвиненості естетичного почуття суттєво впливає на характер і якість суспільної діяльності людини. Найвиразніше це відчувається у потягу до краси, довершеності, гармонії. Саме як сутнісна характеристика особи естетичне почуття накладає відбиток на будь-який прояв діяльності та духовного переживання людини. Воно не тільки забезпечує гармонізацію зовнішнього світу через діяльність, а й збагачує, робить різноманітнішим внутрішній світ людини, її духовні устремління та прагнення.

При допомозі естетичних почуттів людина відкриває для себе красу оточуючої дійсності. Співпадіння при сприйнятті краси об'єкта з уявленнями суб'єкта про красу сприяє виникненню естетичної насолоди, яка проявляється і закріплюється в естетичному почутті. Від ступені його розвитку залежить рівень насолоди, яку відчуває людина, доторкаючись до прекрасного, тому без розвитку естетичних почуттів не може здійснюватися процес гармонійного удосконалення людини.

Однак, аналіз навчальних планів професійно-орієнтованих дисциплін з підготовки викладачів свідчить про різноманітність їх змісту, вони відображають різні аспекти, але не сприяють формуванню естетичних почуттів студентів у всій повноті. Тому можна говорити про недостатню

спрямованість навчальних програм професійно-орієнтованих дисциплін на формування системи естетичних знань у студентів, про їх естетичний розвиток. Це ми пов'язуємо з тим, що викладання зазначених дисциплін значною мірою позбавлене орієнтації на формування естетичних почуттів майбутніх викладачів, що не сприяє їх всебічному розвитку та формуванню високого рівня професійно-педагогічної компетентності.

Висновки. Таким чином, формування естетичних почуттів сприяє підвищенню рівня професіоналізму педагога. Характерною рисою естетичних почуттів є те, що вони пронизують всі види творчої діяльності викладача, не обмежуючись якою-небудь окремою стороною життя, створюють основу для його самовдосконалення. Тому здійснюючи процес підготовки майбутнього фахівця, формування його професіоналізму, обов'язково необхідно пам'ятати про естетичну складову підготовки студента, розвиток його естетичних почуттів, як важливої складової професійно-педагогічної готовності викладача, залучення його до творчої діяльності. Для того, щоб взаємовплив педагога і студента був ефективним, необхідно, щоб переважали в педагогічному процесі позитивні почуття як показник людяності, гуманності, творчості та працездатності.

1. *Естетика: навч. посібник* / [Колесніков М. П., Колеснікова О. В., Лозовой В. О. та ін.] ; за ред. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 208 с.

2. *Естетичне виховання у вищих навчальних закладах* / [редкол. : В. Ф. Передерій (відп. ред.), В. О. Кудін та ін.] – К. : Вища шк., 1976. – 207 с.

3. Зязюн І.А. *Культурологічна функція виховання студентів педагогічного вузу* / І.А. Зязюн // *Вища і середня педагогічна освіта:*

наук.-метод. зб. – Полтава, 1994. – Вип. 17. – С. 66 – 72.

4. Кантерев П.Ф. *Педагогическая психология.* – СПб., 1914. – 489 с.

5. Кір'ян Марина Михайлівна. *Формування естетичних почуттів у майбутнього вчителя комплексом мистецтв у процесі навчальної діяльності* : дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005 – 247 с.

6. Коваленко О.Г. *Атракція та професійно-педагогічна готовність майбутнього педагога* // *Вісник.* – Х., 2005. – №702: Сер.: Психологія, вип. 34. – С. 67 – 70.

7. Кучерявий О.Г. *Інтегральна готовність до педагогічної діяльності як орієнтир професійного самовиховання майбутніх педагогів.* / *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки:* зб. наук. пр. /Редкол. : Т.І. Суценько (відп. ред.) та ін. – Київ – Запоріжжя. – Вип. 18. – С. 17 – 21.

8. Левчук Л.Т. та ін. *Естетика: підручник* / Л.Т. Левчук, Д.Ю. Кучерюк, В.І. Панченко / За заг. ред. Л.Т. Левчук. – К.: Вища школа, 2000 – 178 с.

9. Овдійчук Л.М. *Формування естетичних почуттів старшокласників на основі взаємодії мистецтв у процесі вивчення літератури:* дис. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2005.

10. *Педагогічна майстерність: підручник* / І.А. Зязюн, Л.В. Крамуценко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997 – 214 с.

11. Ушинський К.Д. *Людина як предмет виховання: Спроба педагогічної антропології* // *Вибр. пед. твори.* – К., 1983. – Т. 1. – С. 34 – 56.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2009

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b

*“Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих – рідна мова,
Вишневих ніжність пелюстків,
Сурма походу світанкова,
Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа”.*

Максим Фільський

український поет, перекладач, громадський діяч

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b